

ДИАЛОГЪТ НА Д. ДЕБЕЛЯНОВ С БОДЛЕР, ВЕРЛЕН, ЖАМ И РЕМБО

Магдалена Петрова

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Във военния цикъл „Скрити вопли“ се наблюдава интензивен диалог на стихотворенията на Дебелянов с тези на френските поети. Творчеството на нито един поет или художник не може да разкрие пълния си смисъл само по себе си. Да бъде разбрано то и оценено, означава да се вземат предвид връзките му с други творби. Целта на сравнителния анализ е извеждането на нови значения, които текстът на Дебелянов включва в себе си и чието разбиране се улеснява от поезията на Бодлер, Жам, Рембо и Верлен.

Keywords: poetry, symbolists, mimesis, semiosis, intertextuality

През 1912 г. Димчо Дебелянов написва „Самотници“. Заглавието и посвещението на Пенчо Славейков ориентират смисъла на стихотворението. Текстът е кратък и съм изкушена да го цитирам целия:

*Самотен бор на върха – страж забравен,
терзан от буря и горен от жажда,
аз чух възраждан твой стон сподавен
в часа, когато бурята се ражда –
и върна ли се някога в праховете
на силний град и в гмежа сам остана,
успешно твойт спомен ще ми свети
и ще успива всяка нова рана.*

*Че в своята горда мъка аз ще зная
и друга мъка, други стон сподавен,
пронесен и затихнал сам в безкрая,
самотен бор на върха – страж забравен!*

Борът на върха на планината олицетворява поета, устремен към безкрая, вечната красота и абсолютното, който се опитва да разгадае вселената, да проникне в тайните на мирозданието, а това неизбежно води към самота. Оттам

и проклятието му, осмелил се да се издигне толкова високо, той е обречен на неразбиране и страдание.

Наследената от символистите романтична концепция за поета съдържа не-преодолим дуализъм между божествено и човешко, небе и земя, изкуство и живот. Чрез поезията той се доближава до красотата и абсолютното, прави света по-красив и същевременно осмисля живота си. Но цената, която трябва да плати, за да се доближи до небесния огън, е висока. Творецът трябва да се откаже от земното щастие и от света на съвременниците си. Или пък – едно още по-радикално решение – той може да предпочете смъртта пред живота. Единственият блян, който има стойност за него, е абсолютното, но идеалът е недостижим и съдбата на поета е да изживее неуспеха си докрай.

Това, което дава сили на лирическият герой на „Самотници“ да понесе и осмисли съдбата си, е споменът, който внася светлина в живота му, за „друга мъка, други стон сподавен, / пренесен и затихнал сам в безкрая“. Този стон звучи като ехо на стона във „Фаровете“ на Бодлер:

*И наистина, Господи, знаеш ли ти
в този свят по-достоеен залог за човечност
от пламтящия стон, който цял век лети
и издъхва на прага на твоята вечност!¹⁾*

*Car c'est vraiment, Seigneur, le meilleur témoignage
Que nous puissions donner de notre dignité
Que cet ardent sanglot qui roule d'âge en âge
Et vient mourir au bord de votre éternité!*

Въпреки че не той самият е измислил понятието за автор фар, Бодлер остава ярка представа за образа на човека на изкуството – светлина за човечеството през вековете, той е доказателство за способността на индивида да надмине себе си, както и да преодолее нещастията си, преобразявайки го в поезия.

Бодлер, така трагично изолиран в личния си живот, иска да бъде заобиколен в живота си на писател от поети и художници. Заобиколен от себеподобни, тези, които имат въображение, начин на мислене и чувстваване, подобни на неговите. Така той се разкрива не като ограничен в мислите си самотник, а сякаш предхождан, обогатен и поддържан от цял кортеж от предшественици, които са предложили вече подобни версии. Той ги нарича „фарове“. Разхождайки се по брега през нощта, човек може да види известен брой светещи точки, хвърлящи светлината си на големи разстояния. Те са изолирани и все пак свързани помежду си, защото си приличат. За Бодлер големите художници, както и големите поети, са подобни на тези светещи точки, които, разположени на различни разстояния една от друга, създават верига, по която се движи мисълта, констатираща приликите. „Фаровете“ са за него част от огромната всемирна аналогия, която открива между своята мисъл и

света, между своята мисъл и мисълта на предшествениците си в използването на богатствата на аналогичната истина. И понеже последната се разкрива не директно, а чрез непрекъснатото препращане в серия от огледала и отзвучи, няма нищо чудно в това, че аналогичният свят на Бодлер се проявява като непрекъснато подемани и препредавани думи, повтаряни от хиляди лабиринти, препращани чрез хиляди мегафони.

Всичко това може да се каже и за Дебелянов. И ако в „Самотници“ той се обръща към само един предшественик, то почти цялата му поезия е изградена върху диалог с френски и руски поети. Поетът е самотен и изпитва необходимост да се включи в общност, в съжителство в една отвъдвремева духовност, в идеи и представи на други страни, на други поети и мислители. Над неговия проблематичен живот се издига втори, по-възвишен и непреходен свят.

На 29 януари 1916 г. Дебелянов заминава на фронта, където, критиците са единодушни, създава началото на нов художествен изказ за българската поезия. Забелязва се известна промяна в поетиката на стихотворенията от цикъла „Скрити вопли“ – изразен стремеж към земна сетивност и простота, както и към предметно-конкретна образност. Ако читателят съпостави тези стихотворения с биографичните факти, остава с впечатление за размиването на границата между поезия и действителност, сякаш реалността започва усърдно да имитира литературата. На 22 февруари същата година поетът написва „Прииждат, връщат се“. Мотото на стихотворението е цитат в оригинал от Франсис Жам:

Dis-moi, dis-moi guérirai-je

De ce qui est dans mon cœur...

Това двустичие, взето от „Седма елегия“ от стихосбирката „Траурът на иглики-те“, остава неразбираемо за по-голямата част от читателите не само защото цитатът е на френски език, но и поради непознаване на текста на цялото стихотворение, което е изградено от симетрични реплики между поета и неговата смърт.²⁾

Между мотото (първите два стиха от „Седма елегия“, в която лирическият герой разговаря със своята „така обичана“ смърт, дошла да го отведе в рая, далече от земните страдания) и последните два стиха от втората строфа на „Прииждат, връщат се“

и чакаш примирено празника на кървавия смях,

когато и над твоя свят съдбата мрак ще протръби

се осъществява диалог, дискретно скрит от Дебелянов, върху темата за очакваната и неизбежна смърт. На поетичната почти детска наивност на текста на Жам Дебелянов отговаря с жестокия образ на смъртта на бойното поле. В първата строфа на стихотворението на българския поет глаголите нямат подлог и са в трето лице множествено число – „прииждат, връщат се“. Във втората строфа е поставен логичният въпрос „Кои са те?“. Отговорът е „Безименни – и ти безимен между тях“. И сред цялото това обезличаване, загуба на самоличност и индивидуалност, характерни за войната, „странно“ се откроява едно име, изписано с латиница – името на френския поет:

*И как е странно в грохота на тоя вихър лих,
където всички са един и всеки все пак – сам,
да си припомниш, да пришъпнеш някой плаещ стих
из кратките елегии на Francis Jammes.*

Но защо Жам, а не някой друг поет? Темата за смъртта е една от любимите теми на символистите. Жам непринудено отъждествява поезията с живота. Стиховете му са израз на помирение с природата, с бог, с естествеността и искреността. Те носят очарованието на умишлената простота, разказвайки за скромния и всекидневен живот сред обикновените хора. Стихотворенията от военния цикъл на Дебелянов свидетелстват за смирение и приемане на съдбата, както и на смъртта, която предварително е описана в поезията му.

След сражение Дебелянов попада на убит френски войник.

*Ето, в хлътналия слог
легнал е спокойно бледен
с примирена скръб загледан
в свода ясен и дълбок.*

*И по сивата земя,
топлена от ласки южни,
трепкат плахи и ненужни
с кръв напръскани писма.*

Този воин, дори само поради факта, че е французин, загинал след поражение, неизбежно извиква спомена за „Спящият в долчинката“ на Рембо, особено когато наблюдателят е поет-символист. Действителността предлага вече използвана литературна ситуация и тема, като по този начин мимезисът и семиозисът съвпадат³⁾.

„Спящият в долчинката“ е едно от първите, но и най-известни стихотворения на Рембо, което той написва на 16 години. Сонетът започва с идилична картина, химн на природата. Долчинката е представена като място, изпълнено с живот и радост. Персонификациите оставят впечатлението за приказен свят. Второто четиристишие описва тялото на войника:

*Зелена падина с поток залял в листата –
на всяко стръкче бърза той да прикачи
парче сребро, а слънце откъм планината
блести: долчинката е в яна от лъчи.*

*Войниче младо, зинало и гологлаво,
с коси измити в свежата зеленина,
дълбоко спи; бледнее проснато направо
на тревното легло под дъжд от светлина³⁾.*

*C'est un trou de verdure où chante une rivière,
Accrochant follement aux herbes des haillons
D'argent ; où le soleil, de la montagne fière,
Luit: c'est un petit val qui mousse de rayons.*

*Un soldat jeune, bouche ouverte, tête nue,
Et la nuque baignant dans le frais cresson bleu,
Dort ; il est étendu dans l'herbe, sous la nue,
Pâle dans son lit vert où la lumière pleut.*

Младият войник, който лежи сред природата като в гроб, в нито един момент не е окачествен като „мъртъв“, за сметка на това глаголът „спя“ е използван три пъти. Не липсват загатвания за насилствената му смърт, но едва в последния стих читателят разбира действителното състояние на войника („Две червени дупки има от дясната страна.“ „Il a deux trous rouges au côté droit.“).

Силата на внушение на „Спящият в долчинката“ в голяма степен произтича от дискретността на описанието, което оставя на читателя грижата да намери точните думи, определящи състоянието на младия войник. Елипсата, стегнатият изказ, който позволява да се кажат нещата, без да се подчертават, така че читателят да остане с чувството, че заедно с поета изгражда смисъла, такава е една от ярките характеристики на стила на Рембо и в по-късните му стихотворения.

В стихотворението на Дебелянов „Един убит“ смъртта е обявена още в заглавието. Първата строфа започва с „Той не ни е вече враг“, а последната завършва с „мъртвият не ни е враг“. Тази структура, при която последният стих леко варира първия, е използвана и от Рембо. (Последният стих на „Спящият в долчинката“ подема първия. „C'est un trou de verdure où chante une rivière“ намира симетричното си допълнение в „Il a deux trous rouges au côté droit“.) Идеята за гроб сред природата е обща и за двамата – „trou de verdure“ в „Спящият в долчинката“ – „хлътналия слог“ в „Един убит“. На изобилието от цветове и светлина в романтичната природна картина на Рембо Дебелянов отговаря с черно-белите цветове, характерни за стила му – „сивата земя, / топлена от ласки южни“.

Двете стихотворения са напълно различни и оригинални. „Спящият в долчинката“ до голяма степен дължи своето художествено внушение на алюзивния си характер, докато „Един убит“ въздейства с искреността на непосредственото наблюдение и породените от сцената мисли – но те неизбежно ще влизат в диалог в съзнанието на читателя.

Мъртвият френски войн е част от реалната действителност на фронта. Поетът слага библията му в раницата си и с религиозно смирение продължава към собствената си, предварително обрисувана, смърт. Връзката между живот и творчество сменя посоката си, написаното от поета отразява не само мина-

лото, но и това, което все още не се е случило. През септември 1916 г. Дебелянов написва последното си стихотворение – „Сиротна песен“, намерено след смъртта му, на 29 октомври, сред книжата му. Поетът описва това, което ще му се случи в бъдещето не само като възможност – „Ако загина на война“, но и като спокойно приета съдба – „Ще си отида от света“.

Темата на стихотворението е изповедта равносметка на един поет. За това, че лирическият герой е поет, ни информират както заглавието, така и последните два стиха – „спокоен като песента, / навяваща ненужен спомен“. Тези стихове, които на пръв поглед звучат смущаващо скромно, при по-внимателен прочит извикват в паметта ни стиха на Вазов – „но моите песни все ще се четат“, защото, очевидно е, че за да навява спомен, макар и „ненужен“, песента на поета трябва да бъде четена.

В произведенията на писателите има сходни идеи, думи и изрази, които влизат в диалог помежду си, като обменят значения. В „Сиротна песен“ звучат отгласи от „Гаспар Хаузер пее“ на Верлен, които оставят впечатлението, че са умишлено търсени, подобно на рими. Темата на песента е подета от друг глас или изсвирена от друг инструмент, както при музикалните импровизации. Изправен пред жестоката военна действителност, Дебелянов продължава поетическия турнир, като по този начин утвърждава тържеството на поезията над смъртта.

Верлен написва стихотворението си в затвора, където се чувства, подобно на Хаузер, самотен и изоставен от всички. Хаузер е парабола на изгнаника, мъчително търсещ своята идентичност. Той е отхвърлен от обществото, а жените му отказват любовта си:

*Аз – кроткият сирак, – богат
с очи по-сини от простора,
дойдох в града при всички хора –
видяха в мен наивник млад.
На двадесет, все още плах,
в гърдите с трепети неясни,
разбрах – жените са прекрасни,
но аз не бях красив за тях.*

*Je suis venu, calme orphelin,
Riche de mes yeux tranquilles,
Vers les hommes des grandes villes :
Ils ne m'ont pas trouvé malin.*

*A vingt ans un trouble nouveau
Sous le nom d'amoureuses flammes
M'a fait trouver belles les femmes :
Elles ne m'ont pas trouvé beau.*

Дори смъртта го пренебрегва:

*Не съм храбрец и в младостта –
макар без цар и без родина –
поисках в битка да загина,
но ме отблъсна и смъртта.*

*Bien que sans patrie et sans roi
Et très brave ne l'étant guère,
J'ai voulu mourir à la guerre :
La mort n'a pas voulu de moi.*

Именно оттук – смъртта на фронта, която е отказана на Гаспар, но е пред-
стояща за лирическият герой на „Сиротна песен“, започва контрапунктът на
стихотворението на Дебелянов:

*Ако загина на война,
жал никого не ще попари –
изгубих майка, а жена
не наидох, нямам и другари.*

*Ала сърце ми не скърби –
приневолен живя сирака
и за утеха, може би,
смъртта в победа ще дочака.*

Двете стихотворения имат еднаква структура, изградени са от четири че-
тиристиция. Авторите им подчертават музикалността на стихосложението
още в заглавието: „кроткият „сирак“ Гаспар, чието единствено богатство са
„спокойните“ му очи, „пее“ историята на живота си, а „бездомният“ „сирак“
на Дебелянов е „спокоен“ като сиротната си „песен“.

Позволих си да подчертая общата за двете стихотворения лексика. Синони-
мите на „бездомен“ са широко използвани от романтици и символисти, когато
става въпрос за положението на поета. Според романтическата концепция по-
етът е мъченик, който трябва да бъде непризнат и преследван, за да заслужи
дарбата си. Бодлер наследява от романтизма идеята за поета изгнаник. „Бла-
гословение“ и „Албатросът“ изразяват следната констатация: поетът не е от
този свят, подобно на албатроса, „кралят на лазура“, той е „заточен на земята“.
И ето че е неразбран, осмян, дори мразен от себеподобните си поради своята
странност. В „Благословение“ Бодлер изгражда образа на поета, който още от
детството си е белязан от съдбата. Въпреки че е благословено от Бога, поради
самата си дарба детето рискува да стане презрян човек, мъченик. То е самотно
и единствените му другари са облаците и бляновете. Стихотворението устано-
вява двойствеността на положението на поета. От една страна, той е прокълнат
на земята, от друга – благословен от небето и възнаграден с добродетелите на

страданието. Преследван от другарите си, прокълнат от майка си, предаден от жена си, поетът моли Бог за милост и накрая приема болката като изкупление:

*Към Небесата – там съзира трон сияен! –
Поетът чист издига ръцете си с копнеж
и светлият му дух с отблясъка безкраен
от него скрива ада на яростната гмеж:*

*– Благословен бъди за мъките ни, Боже –
а нашите пороци един божествен лек,
най-хубав и най-чист балсам, от който може
пресвята сласт да пламне у силния човек.*

*Аз знам, в редиците на войнството свято
ще сложих и Поета след земните тегла,
от теб поканен е и той на празненствата
от твоите Престоли, Господства, Начала.*

*Знам, благородството е в болката прикрита –
ни този свят, ни адът не ще го окове;
и знам – венецът ми мистичен се изплита
от всичките епохи, от всички светове.*

*Vers le Ciel, où son œil voit un trône splendide,
Le Poète serein lève ses bras pieux,
Et les vastes éclairs de son esprit lucide
Lui dérobent l'aspect des peuples furieux:*

*«Soyez béni, mon Dieu, qui donnez la souffrance
Comme un divin remède à nos impuretés
Et comme la meilleure et la plus pure essence
Qui prépare les forts aux saintes voluptés!*

*Je sais que vous gardez une place au Poète
Dans les rangs bienheureux des saintes Légions,
Et que vous l'invitez à l'éternelle fête
Des Trônes, des Vertus, des Dominations.*

*Je sais que la douleur est la noblesse unique
Où ne mordront jamais la terre et les enfers,
Et qu'il faut pour tresser ma couronne mystique
Imposer tous les temps et tous les univers.*

Страданието е представено като знак, че поетът е избраник. В действителност, писателят се чувства определен от Бога да изпълни своята мисия, и е добре запознат с изискванията за осъществяването ѝ. Бодлеровата поетическа концепция за призванието по същество е същата като тази на Дебелянов, който в стихотворението „На злото...“ споделя:

*В тревожна мечта се унасям
и виждам през горестен сплин,
че в някаква светла страна съм
на Бога най-светлия син.*

Поетът трябва да понесе своето изгнание при хората, като запазва надеждата да бъде спасен. Поезията се ражда сред страдание и самота, но накрая успява да наложи въздействието си върху умовете и сърцата на читателите. За това свидетелстват творчеството и животът на Дебелянов – един от най-музикалните български поети, в чиито стихове ритъмът, интонацията и римата са изведени до своята най-висока точка. По-късно българският поет също, на свой ред, подобно на поетите, с които влиза в диалог, ще се превърне във „фар“ за много читатели и хора на изкуството.

БЕЛЕЖКИ

1. Превод Кирил Кадийски, „Цветя на злото“, Издателство „Нов Златорог“, София, 1998.
2. – Dis-moi, dis-moi, guérirai-je
de ce qui est dans mon coeur?
– Ami, ami, la neige
ne guérit pas de sa blancheur.
– Amie qui, dans les larmes, souris
comme un arc-en-ciel dans la pluie,
dis-moi, dis-moi, ô Mamore,
s’il me faudra mourir encore?
– Es-tu fou mon petit ami?
Tu le sais... Nous irons en Paradis...
– O Mamore, dans le ciel bleu,
dis? Que diras-tu au Bon-Dieu?
– Je lui dirai que, sur la terre,
il y a de grandes misères.
– O Mamore tant aimée... Dis?...
Comment sera le Paradis?
– Il y aura des harpes
d’azur et des écharpes.

– Qu’y aura-t-il encore, Mamore,
au Paradis? Encore...Encore...

– O ami je suis ta Mamore.
Au Paradis il y a notre amour.

3. Както твърди Рифатер, „ако на нивото на мимезиса референти на думите са вещи или понятия, на нивото на семиозиса тази роля изпълняват другите текстове“. Riffaterre M. *Sémiotique intertextuelle: Interpretant* – Revue d’esthétique, 1971, №1/2, 128 – 151.
4. Преводът е от Пенчо Симов, сб. „Френска поезия“, София, Наука и култура, 1978.

D. DEBELYANOV’S DIALOGUE WITH BAUDELAIRE, VERLAINE, JAMMES AND RIMBAUD

Abstract. The wartime poetry cycle “Secret Sighs” reveals an intensive dialogue between, on the one hand, Debelyanov’s poems and, on the other, those of the French poets. A poet’s or a painter’s work of art cannot reveal the whole of its meaning on its own. In order to be comprehended and appreciated it has to be considered with regard to the ways in which it relates to other works of art. The aim of comparative analysis is to find new meanings carried by Debelyanov’s texts the understanding of which is enhanced by the poetry of Baudelaire, Rimbaud, Jammes and Verlaine.

✉ **Dr. Magdalena Petrova, Assoc. Prof.**

Department of Germanic and Romance Studies

Faculty of Philology

Southwest University

66, Ivan Mihailov Str.

2700 Blagoevgrad, Bulgaria

E-mail: magdalena_ipetrova@abv.bg